
СТЫЛІСТЫКА ТЭКСТАЎ СКАРЫНІНСКІХ ПРАДМОЎ

(Stylistyka II. Opole, 1993. С. 87–101.)

Імя Францыска Скарыны – нягаснучая зорка і гордасць беларускай культуры. Гэта імя беларускага асветніка і вучонага, усходнеславянскага першадрукара, аднаго з першых у Еўропе перакладчыкаў Свяшчэннага пісання. Нарадзіўшыся ў старажытным Полацку ў канцы XV ст., ён атрымаў адукацыю ва ўніверсітэтах Кракава і Падуі. У 1517–1519 гг., заснаваўшы тыпаграфію ў Празе, Ф. Скарына надрукаваў у сваім перакладзе 23 кнігі *Бібліі*, а пазней, у 1520–1525 гг. у Вільне выдаў яшчэ 25 выпускаў, якія аб’яднаны ў кнігі *Малая падарожная кніжыца* і *Апостал*. Мова гэтых выданняў вызначаецца як беларуская рэдакцыя царкоўнаславянскай мовы.

Прадмовы, створаныя Ф. Скарынай да выданых ім біблейскіх кніг, займаюць прыкметнае месца не толькі ў літаратурнай спадчыне славутага беларускага асветніка, але і ў літаратуры таго часу. Засвоіўшы старажытнаславянскія і заходнееўрапейскія кніжныя традыцыі, Ф. Скарына стварыў выдатныя ўзоры твораў у жанры кніжнай прадмовы, якія вызначаюцца не толькі філасофска-асветніцкай і дыдактычнай накіраванасцю, але і стылістычнай дасканаласцю.

Праблема стылістычнай характарыстыкі тэкстаў скарынінскіх прадмоў, якая абвешчана ў назве нашага артыкула, з’яўляецца шматаспектнай і разам з тым яшчэ малараспрацаванай. З ліку многіх пытанняў гэтай тэмы мы разгледзім асаблівасці лінгвістычнай кампазіцыі тэкстаў прадмоў і некаторыя прыёмы пабудовы і арганізацыі «славесных радоў» (звяртаючыся да паняцця, уведзенага В. Ул. Вінаградавым [1, с. 49, 53]). Гэтыя стылістычныя і паэтычныя асаблівасці літаратурных тэкстаў непасрэдна залежаць ад іх жанрава-функцыянальнай арыентацыі.

Адно з асноўных паняццяў стылістыкі тэкста – паняцце лінгвістычнай кампазіцыі тэкста як спосабу разгортвання тэкста (у сувязі з агульнай праблемай суадносін зместу і формы, з праблемай характару аформленасці зместу). Кампазіцыя тэкста вызначаецца логіка-сэнсавымі сувязямі ў яго структуры. На гэтай аснове ў якасці адзінак лінгва-стылістычнага апісання выдзяляюцца тры тыпы функцыянальна-сэнсавых адзінак маналагічнага маўлення: 1) *наведамленне* (рус. повествование), далей абазначаецца – (П) і змяшчае пералік дзеянняў, якія складаюць фрагменты карціны свету, што адпавядае дынамічнаму разгортванню тэкста; 2) *апісанне* (або характарыстыка) далей абазначаецца – (А) і змяшчае пералік характэрных прыкмет, уласцівасцей асоб або з’яў, што адпавядае статычнаму разгортванню

тэкста. Названья тыпы маўленчых адзінак прадстаўляюць выяўленчую (рус. изобразительную) сукупнасць. Побач з імі вылучаецца яшчэ адзін тып выказвання – 3) *разважанне* (рус. рассуждение), далей абазначаецца – (Р), прадстаўляе аргументатыўную паслядоўнасць і перадае сцверджанне пэўных заканамернасцей матэрыяльнага і духоўнага жыцця чалавека [3, с. 93].

Лінгвістычная кампазіцыя тэкста вызначаецца ў залежнасці ад складу і суадносін трох названых тыпаў выказвання, якія аб'ядноўваюцца ў адзінае цэлае – тэкст. Апошні характарызуецца сэнсавай і структурнай завершанасцю, адпавядае пэўным аўтарскім інтэнцыям і забяспечвае прагматычныя задачы ўздзеяння на чытача або слухача.

Адносна асаблівасцей лінгвістычнай кампазіцыі тэкста скарынінскія прадмовы выразна падзяляюцца на два цыклы, адзін з якіх складаюць прадмовы да біблейскіх кніг, надрукаваных у Празе, другі – прадмовы, якія стварыў Ф. Скарына да віленскіх кніг зборніка *Апостал*.

Пражскія прадмовы Ф. Скарыны ствараліся, безумоўна, у асветніцкіх мэтах і мелі не так рэлігійна-павучальны, як навукова-асветніцкі характар. У пераважнай большасці сваёй яны называюцца *предъсловие* (*предословие*) і толькі ў некалькіх выпадках – *сказание*, у адным – *предъмольва*. Гэта разгорнутыя выказванні філасофскага, асветніцкага, маральна-дыдактычнага характару, якія змяшчаюць гістарычныя, філалагічныя, тэалагічныя каментарыі адпаведных біблейскіх кніг і вызначаюцца светапогляднай канцэптуальнасцю [2, с. 187]. Як правіла, загаловак будзеца па ўстойлівай схеме: *Предъсловие* (*предословие, сказание*) – *доктора Франциска Скорины* (с *Полоцька*) – *во книги Исход Моисеевы* (в *книги Даниила-пророка, в книги судей Изралиевых* і інш.) з магчымай перастаноўкай другога і трэцяга кампанентаў.

Імкнучыся давесці значэнне *Бібліі* для пазнання свету, для асветы і духоўнага ўдасканалвання «людей посполитых», Ф. Скарына стварае асобую манеру выказвання, якая ў адпаведнасці з аўтарскімі намерамі павінна была ўздзейнічаць не толькі на розум, але і на эмоцыі чалавека.

Для стылістыкі тэкстаў скарынінскіх прадмоў пражскага цыкла характэрны разнастайныя спосабы спалучэння і перапляцення трох тыпаў функцыянальна-сэнсавых адзінак. У гэтых адносінах тэксты прадмоў прадстаўляюць разнастайныя па складу, колькасці, узаемнаму распалажэнню сукупнасці пераважна двух або трох тыпаў назва-

ных адзінак. У першым выпадку найбольш характэрна спалучэнне апісання і паведамлення або апісання і разважання.

Так, тэкст прадмовы «в книгу премудрости божией» змяшчае паслядоўнасць 4 сэнсавых блокаў (фрагментаў), якія прадстаўляюць чаргаванне паведамлення і апісання (прыводзім асноўныя прэдыкатыўныя канструкцыі кожнага з блокаў): I. (П): *Книгу сию... написала есть Филонъ Философъ*. II. (А): *книга сия премудрость писана есть изъ слов премудраго царя Соломона*. III. (П): *Филонъ же философъ былъ отъ колѣна Левгиева*. IV. (А): *И нарицается сия книга Премудрость того ради понеже пишетъ в ней о премудрости вечной* [4, с. 60–61].

Прыкладам арганізацыі тэкста на аснове паслядоўнага чаргавання апісання і разважання можа быць тэкст прадмовы «во книги Левувит Моисеовы»: I. (А): *То суть третие книги моисеевы, зовемые Ваикра тако убо починаются отъ евреи Ваикра... Пишетъ бо в ней наипервей что приносятъ имели сынове Израилевы*. II. (Р): *Тако ж и мы, братия, не можем ли во великихъ послужити посполитому люду рускаго языка, сие малые книжки праца нашея приносимо им* (с. 117–118) і далей – сукупнасць тыпаў выказвання (А) – (Р) – (А).

У меншай меры прадстаўлена такая структура тэкста, якая змяшчае паслядоўную сукупнасць трох розных тыпаў функцыянальна-сэнсавых адзінак, як напрыклад, тэкст прадмовы «в книги судей Израилевыхъ» змяшчае паведамленне, апісанне, разважання: I. (П): *Богъ вседержитель... выведши сыновъ Израилевыхъ изъ Египта... справовалъ есть ихъ въ земли обетованной... судьями,... царми,... жерцами великими*. II. (А): *Судей было дванадесять ... первый судья былъ есть Офоний ... Второй былъ есть Аиофъ ... Третий была есть Дельво-ра-пророчица ... Дванадесятый судья былъ есть Самсонъ ... И тымъ обычаемъ справовашеся напервей людие въ земли обетованной*. III. (Р): *А то дано есть къ науце намъ христіаномъ. Егда грешимо ... укрепляются врази наши душевныи* (с. 97–101).

Для лінгвістычнай кампазіцыі прадмоў гэтага цыкла вельмі характэрна разгортванне тэкста шляхам пераходу ад апісання да разважання або ад апісання да паведамлення (з магчымай пазіцыйнай менай такіх адзінак), што можна назіраць у тых прыкладах, якія былі прыведзены раней. Мена гэтых тыпаў выкладання адпавядае жанравым асаблівасцям такога літаратурнага тэкста, як прадмова, і абумоўлена сэнсавай спецыфікай названых маўленчых адзінак. Чаргаванне апісання і разважання або апісання і паведамлення рэалізуе адзін з прынцыпаў пабудовы царкоўнай пропаведзі, тэкст якой уключае ў якасці тэзісаў агульныя фармуліроўкі «вечных істин»,

сцверджанне і характарыстыку абстрактных царкоўна-багаслоўскіх пытанняў, біблейскіх прытчаў, сімвалічны сэнс якіх тлумачыўся шляхам звароту да матэрыяльнага свету жыцця чалавека і прыроды.

Віленскія прадмовы да кнігі зборніка *Апостал* у адрозненне ад разгледжаных вышэй прадмоў пражскага цыкла, якім аўтар даў назву *предъслобие*, маюць у пераважнай большасці назву *сказание*. Лінгвістычная кампазіцыя гэтых прадмоў мае пэўныя асаблівасці, звязаныя з іх зместам і прагматычнай накіраванасцю.

Даследчыкі адзначаюць, што віленскія прадмовы часцей за ўсё ствараліся як анатацыі навукова-інфармацыйнага характару. Выказана думка, што невыпадкова прадмовы такога тыпу ствараліся да кнігі *Новага Запавету*: менавіта апошнія былі больш вядомыя дзякуючы царкоўным евангельскім чытанням і таму ў меншай ступені (у параўнанні з кнігамі *Старога Запавету*, якія склалі пражскі цыкл выданняў Ф. Скарыны) патрабавалі канцэптальных каментарыяў [2, с. 188]. Само слова *сказание*, якое ў складзе заголова пашыраецца формай роднага склону назвы адпаведнай кнігі, выяўляе лексічнае значэнне ‘пераказ’, і гэта пацвярджае, што такія прадмовы ствараліся аўтарам як кніжныя анатацыі.

Арыентацыя не на каменціраванне, а на анатаванне зместу біблейскіх кніг накладае своеасаблівы адбітак на характар лінгвістычнай кампазіцыі тэкстаў у цэлым, г. зн. на суадноснасць тыпаў функцыянальна-сэнсавых адзінак у структуры тэкстаў сказанняў. У адрозненне ад пражскіх прадмоў, арыентаваных на каменціраванне, якія дэманструюць разнастайнасць у спалучэнні розных тыпаў функцыянальна-сэнсавых адзінак у рознай паслядоўнасці, для тэкстаў віленскіх прадмоў характэрна перавага ў большасці выпадкаў такой функцыянальна-сэнсавай адзінкі, як апісанне. Менавіта гэты тып выказвання забяспечвае пераказ зместу кнігі або паслання, што адпавядае аўтарскай задачы стварэння кніжнай анатацыі. Як правіла, у структуры разгледжаных тэкстаў апісанне паслядоўна спалучаецца з паведамленнем, якое займае пазіцыю пачатка. Як прыклад, пералічным паслядоўна тыя інфармацыйныя блокі, якія вылучаюцца ў складзе сказання да першага паслання «Коринфом ... светого апостола Павла» (с. 194–196). Пачатковую пазіцыю займае выказванне, якое прадстаўляе функцыянальна-сэнсавую адзінку паведамлення: *Коринфъ бѣ негды во Ахайи главъное место близко моря ... в нем же прежде живяше святыи апостоль Павелъ ... навратилъ коринфянь къ верѣ христанской. И по вышти его с Коринфа приходяху разно-*

личные людие ... приносяще злые обычае ... И для тых речей святыи Павел писалъ к нимъ послание сее ...

Уся астатняя частка тэкставай прасторы, акрамя заключнай формулы (*конец сказанія*), прадстаўляе ў кампазіцыйных адносінах паслядоўнасць славесных радоў, якія рэалізуюць такі функцыянальна-сэнсавы тып выказвання, як апісанне: *Наипервей пишетъ о згоде ... второе пишетъ яко мудрый строитель; ... третье пишетъ яко ласкавый отецъ ... А о сих наболее пишетъ во предних четырехъ главахъ ... Во пятой пакъ главе караетъ явного любодейца ... Во седмой главе оучитъ о житии мужа со женою ... По семь не кажетъ ясти мяс идоложертвенныхъ ... Затымъ пишетъ, яко имають приходити во церковь ... Потомъ заповедаетъ единому каждому не хвалитися... О тыхъ пишетъ во главе одиннадцатой, дванадцатой ... Во пятнадцатой же главе о воскресеніи изъ мертвых... являетъ ... Въ останочной пакъ главѣ о собраніи милостыни ... пишетъ ... на послѣды же Тимофея ... залецаетъ.*

Характэрнай рысай стылістыкі тэкста скарынінскіх прадмоў гэтага цыкла з'яўляецца асаблівая роля ў тэкстаўтварэнні розных лексічных адзінак, пры дапамозе якіх вызначаецца паслядоўнасць выказванняў. Іх можна назваць тэкставымі, якія канцэнтруюць на логіка-прасторавай восі ўсю суму інфармацыі, змешчанай у анатэмай кніжнай крыніцы. Асабліва пашыраны ў такім ужыванні словы-прыслоўі са значэннем прасторава-часовага размеркавання маўленчай плыні: *найпервей...* (*навчаець*), *потомъ ... кажетъ, затымъ ... навчаець, далей ... остерегаешъ ... , на конци... конаець* (с. 211).

Гэтыя словы, якія ўводзяцца для члянэння і ўпарадкавання аўтарскага маналагічнага маўлення, маюць метамоўную функцыю. Асабліва характэрна для прадмоў гэтага цыкла, што ў ролі метамоўных адзінак, якія служаць мэтам інтэграцыі тэксту, вельмі часта выступаюць словы-лічэбнікі. Гэта выразна пацвярджаецца на прыкладзе прыведзенай вышэй структурнай схемы тэкста сказанія да першага пасланія карыньянам. Але трэба адзначыць, што такі ж спосаб інтэграцыі (перш за ўсё ў межах апісання) адлюстраваны і ў пражскіх прадмовах (напрыклад, прыведзеныя вышэй фрагменты тэксту прадмовы «в книги судей Израилевых»).

Лінгвістычная кампазіцыя вызначаецца не толькі складам і паслядоўнасцю функцыянальна-сэнсавых адзінак, але і тымі семантычнымі адносінамі, у якія ўступаюць асобныя адзінкі выказвання (славесныя рады) у межах асобных тыпаў выказвання або па-за іх межамі. Гэтыя семантычныя адносіны можна характарызаваць як

разгортванне, калі наступная адзінка (славесны рад або фрагмент тэксту) дапаўняе папярэдняю, або як сэнсавы паварот, калі наступная адзінка кантрастуе з папярэдняю. Пры абагульненні яны могуць быць асэнсаваныя як рацыянальна-лагічныя і эмацыянальна-рытарычныя канструктыўныя схемы, якія адпавядаюць дзвюм асноўным прагматычным устаноўкам тэкстаў прадмоў – задачам паведамлення і ўздзеяння.

Вывучэнне стылістыкі скарынінскіх прадмоў дазваляе зрабіць заключэнне, што асноўным тыпам арганізацыі тэкстаў з’яўляецца рацыянальна-лагічная структура з перавагай паслядоўнага разгортвання як прыёму, які ляжыць у аснове маўленчай адзінкі. Найбольш паслядоўна рэалізуецца гэты прыём як градацыя (размяшчэнне ланцужка слоў у парадку ўзрастання іх сэнсавага або эмацыянальнага значэння): *В первой части пишет якобы отец сына научая мудрости, разума, умения, страха божия и иных добрых нравовъ* (с. 35, прадмова «в притчи премудраго Саломона царя Израилева») і акумуляцыя (награмаджэнне сінанімічных членаў і канструкцый: *псалмы ... гневъ и ярость усмирятъ, миръ и покои чинятъ, смутокъ и печаль отгоняютъ* (с. 20, прадмова «в Псалтирь»).

Другім прыёмам рэалізацыі рацыянальна-лагічнай структуры тэкста з’яўляецца прыём паралельнага разгортвання, звязаны з аўтарскім намерам растлумачыць «священное писание духовне розумеючи» – шляхам супастаўлення ветхазаветных і новазаветных вобразаў і сюжэтаў, з мэтай тлумачэння біблейскіх вобразаў і калізій шляхам звароту да бытавых або прыродных з’яў. Так, у прадмове «в книгу песнь песням царя Саломона» прыпадабненне Хрыста і царквы жаніху і нявесце, добра вядомае царкоўнай і рэлігійна-навукальнай літаратуры, атрымлівае развіццё ў выніку выкарыстання прыёму паралельнага выкладання з’яў двух планаў – бытавога і багаслоўскага: *яко жених к невесте своей тако и Христос ко церкви своей сниде ... яко жених со дружиною своею тако сын божий со апостолы своими ... яко же на браку бывають различныи твари ... женихъ ... невеста..., друзи жениховы ... дружина невестина тако же и во книзе сей четыри гласы черленымъ писмомъ ... написаны суть* (с. 55).

У мэтах уздзеяння на чытача сродкамі рацыянальна-лаканічнай пабудовы тэкста аўтар прадмоў шырока выкарыстоўвае такія стылістычна-кампазіцыйныя прыёмы, які добра вядомы жанрам навукальнай літаратуры, – вар’іраванне плана выказвання, перапляценне маналагічнага і дыялагічнага маўлення.

Паказальна, што канструкцыі дыялога (дзеяслоўныя прэдыкаты ў форме 1 і 2 асобы адз. і мн. л.) засяроджаныя ў рамках апісання і разважання – маўленчых адзінак з яркай прагматычнай устаноўкай. Так, структура тэкста прадмовы «во всю *Библию* рускаго языка», якая прадстаўляе паслядоўную сукупнасць «апісанне – разважанне – апісанне» у адпаведнасці з жанрава абумоўленай задачай аўтарскага уздзеяння на чытача абапіраецца на вар’іраванне плана выказвання – ад 2 асобы мн. і адз. л. у складзе апісання: *Библиа ... сказуются книги ..., а можете тым именем называти вси книги ветхаго и новаго закону..., хоцещи ли умети грамматику ... знаидеши в зуполной Библии* – да форм 1 асобы мн. л. у складзе разважання: *Надо все над то мы хрестияне потребуем речи вечное душеного спасения* (с. 8–11). У адным выпадку гэта ператварае пераказ у размову з чытачом: *к тому знаидеши о многихъ разделехъ яко о законе прироженомъ* (с. 193); у другім – падкрэслівае яднанне аўтара і чытача ў працэсе пазнання ісціны: *А с тых словъ можем поразумети, иже бѣ святыи Лука евангелистъ* (с. 199 – з тэкстаў сказанняў да пасланняў святога апостала Паўла рымлянам і карынфянам).

Паслядоўнае або паралельнае разгортванне тэкста спалучаецца з выкарыстаннем эмацыянальна-рытарычных структур, якія ўключаюць фігуры замяшчэння (гіпербалы, тропы) і фігуры сумяшчэння (сінанімія, параўнанні, антытэза). Яркім прыкладам уключэння эмацыянальна-рытарычнай структуры параўнання, заснаванага на гіпербале і антытэзе як прыёме разгортвання тэкста можа служыць разважанне пра значэнне *Бібліі* ў прадмове «во всю *Библию* рускаго языка»: *и тако младенцем и людем простым ест наука, учителем же и людем мудрым подивление яко река дивная мелка – по ней же агнецъ брести можетъ, а глубока – слон убо пливати мусить* (с. 9).

Паказальным прыкладам рытарычага майстэрства Скарыны, якое заключаецца ў творчым выкарыстанні і развіцці літаратурна-стылістычных традыцый яго папярэднікаў, можа служыць эмацыянальна-рытарычная структура параўнання, дзе любоў да радзімы характарызуецца як пачуццё натуральнае, уласцівае людзям ад нараджэння: *звери, ходящие в пустыни, знаютъ ямы своя, птицы, летающие по воздуху, ведаютъ гнезда своя, рыбы, плывающие по морю и в реках, чуютъ виры своя, пчелы и тым подобная боронять ульевъ своих – тако ж и люди, где зродилися и ускормлены суть по бозе к тому месту великую ласку имають. Прото ж и сия вдовица Иудиф для места рождения своего выдала ест живот свои на небезпеченство* (с. 94, прадмова «в книги Иудиф вдовици»). У аснове гэта-

га параўнання ляжыць вядомы евангельскі выраз: *лиси язвыны имуть и птица нбсьная гнѣзда а сны человеческыи не имать кѣде главы подьклонити* (Ев. ад Лукі).

Нельга не заўважыць, што гэты сінтаксіка-сэнсавы фрагмент евангельскага тэкста служыць толькі структурна-сэнсавай канвой адпаведнага фрагмента прадмовы Скарыны. Апошні адрозніваецца не толькі пашырэннем раду сіметрычных сінтаксічных канструкцый (*звери ... знают, птицы... ведают, рыбы... чувот, пчелы ... боронят*), але і развіццём сінтаксічных канструкцый за лік дзеепрыметнікавых азначэнняў (*родящие, летающие, плавающие*), але разам з тым захоўвае адзіную сінтаксічную схему (дзеінік – выказнік – дапаўненне). Гэтым і забяспечваецца пэўная пераемнасць спосабу арганізацыі выказвання ў адносінах да біблейскага тэкста (мы не застаўліваемся на тым, што сэнс гэтай рытарычнай фігуры працягвае значную трансфармацыю – ад супрацьпастаўлення да прыпадбнення).

Рэалізацыя двух прынцыпаў выкладання – рацыянальна-лагічнага і эмацыянальна-рытарычнага – з яўнай перавагай першага вызначае жанрава-стылістычную своеасаблівасць прадмоў Ф. Скарыны як аўтарскіх літаратурных твораў. Разам з тым трэба адзначыць, што эмацыянальна-рытарычны прынцып выкладання таксама выразна адлюстроўваецца у структуры тэкстаў прадмоў, як пражскіх, так і віленскіх, хоць для першых у параўнанні з другімі гэта больш характэрна.

Найбольш характэрнай рысай такой манеры выкладання выступае стылістычная сіметрыя. Адна з яе праяў – сінтаксічны паралелізм, які ўвасабляецца ў арганізацыі славесных радоў як паслядоўнасць сінтаксічна адна тыпных канструкцый або славаспалучэнняў. Часта такія канструкцыі змяшчаюць проста пералічэнне, напрыклад: *Не велит быти гордым, но кѣ богу во смиренни приблизатися, от злого бежати, друга не оклеветати ни осужати... Велит все до часу терпети, и на бога въскладати, и блуднаго брата на путь прав навращевати* (с. 85). Сінтаксічная адна тыпнасць фрагментаў гэтага славеснага раду і аднолькавасць марфалагічных паказчыкаў у канцавых пазіцыях садзейнічае рытмічнасці выказвання.

Але іншы раз, камбінуючы сінтаксічна сходныя канструкцыі розных тыпаў, якія выбудоваюцца ў славесны рад, Скарына дэманструе дзівосную вынаходлівасць і дасягае гарманічнага спалучэння структурна разнастайных фрагментаў у сінтаксічна падобных пазіцыях. Напрыклад: *кладеть размаитая навченія о прежде про-*

зрѣных от бога, о прежде разумных, о прежде нареченых), о призванных, о оправданных и о прославленных, о любви божией, о предложении божием, о воли божией, о делехъ закона, о вере Христове, о благовестовании господнем, о благодати, о делехъ и о добровольстве человеческомъ, о глубине богатства нам неисведомыхъ судовъ божиихъ» (с. 192). У синтаксичнай пазіцыі аб'екта знаходзяцца канструкцыі, якія змяшчаюць 3 або 6 кампанентаў. Іх вербальнае выражэнне ўвесь час вар'іруецца за кошт уключэння слоў і словаспалучэнняў розных часцін мовы і розных граматычных форм, да таго ж у складзе апошняга фрагмента колькасць кампанентаў скарачаецца да аднаго, але дзякуючы ўдаламу падбору слоў, якія пашыраюць яго, рытмічнасць выказвання захоўваецца.

Як правіла, паўтор синтаксичных канструкцый з пэўным тыповым значэннем у тэкстах прадмоў спалучаецца са значнай разнастайнасцю ў спосабах вычленення паралельных канструкцый (паўторы ў ініцыяльных або канчатковых пазіцыях, тыпалагічна блізкае тэма-рэматычнае афармленне прэдыкатыўных адзінак, шырокая гама сэнсавых адносін пералічэння, паўтарэння, проціпастаўлення, якія пакладзены ў аснову разгортвання славесных радоў). У гэтых адносінах вельмі паказальным з'яўляецца наступны синтаксіка-сэнсавы фрагмент прадмовы «в книгу премудраго царя Соломона, рекомую Еклесиастес»: *в rozmaитых речах люди на свете покладают мысли и коханья свои, едины в царствах и в пановании, друзии в богатстве и в скарбох, инии в мудрости и в науце, а инии в здравии, в красоте и в крѣпости телесной, неции же во множестве имения и статку, а неции в роскошном ядении и питии и в любодейнии, инии теже в детех, в приятелех, во слугах и во иных различных многих речах* (с. 51).

Славесны рад змяшчае ланцужок фрагментаў, арганізаваных на аснове парнасці са значэннем пералічэння (в *царствах и в пановании, в богатстве и в скарбох, в мудрости и в науце*), але каб пазбегнуць манатоннасці рытму, аўтар парушае гэтую паслядоўнасць аднатыпных синтаксичных канструкцый з парнымі кампанентамі, чаргуючы іх з канструкцыямі той жа структуры, але якія змяшчаюць ужо не два, а тры кампаненты (в *здравии, в красоте и в крѣпости телесной; в роскошном ядении и питии и в любодейнии*). Назіранні над архітэктонікай гэтага славеснага раду можна дапоўніць, адзначаўшы, што фрагменты тэкста з няпарнымі кампанентамі не выпадаюць з рытмічнага ўзору тэкста, таму што толькі ў іх склад уваходзяць словы-азначэнні, і колькасць знамянальных лексічных адзінак

у пазіцыі аб'екта застаецца ўсё ж парнай. Гарманічная суразмернасць і спалучальнасць гэтых канструкцый забяспечваецца таксама і тым, што словы-азначэнні (прыметнікі) маюць у параўнанні з назоўнікамі розныя флексіі і займаюць у адным выпадку пазіцыю ў канцы фрагмента, а ў другім – пазіцыю ў пачатку, ствараючы своеасаблівую рамку ў інтанацыйных і структурных адносінах. Разрыў ланцужка канструкцый з 2 кампанентамі пры дапамозе канструкцый, якія змяшчаюць або 4, або 3 кампаненты, стварае асобы рытмічны ўзор і славесную архітэктоніку звышфразавых адзінстваў як структурных адзінак тэкста. Стылістычная сіметрыя ў паэтыцы Ф. Скарыны выступае не толькі як парнасць лексічная і граматычная, але таксама як сінтаксіка-інтанацыйная і сэнсавая суадноснасць стылістычных канструкцый з парнай або няпарнай колькасцю кампанентаў у іх складзе.

Асобую стылістычную нагрузку выконвае распалажэнне парных сіметрычных канструкцый – паслядоўнае або перакрываванае. Паўтор сінтаксічна аднатыпных паралельных канструкцый часцей за ўсё мае характар лінейнай паслядоўнасці, прыкладам чаго можа служыць цытаваны ўжо сінтаксіка-сэнсавы фрагмент прадмовы «В Псалтырь» (прыводзім са скарачэннямі): *псалмы ... душу и смыслы освѣщаютъ, гнев и ярость усмиряють, миръ и покои чинять, смутокъ и печаль отгоняють ...* (с. 20). Разам з тым прыняццям сінтаксічнай сіметрыі можа рэалізавацца ў выглядзе рамачнай канструкцыі на ўзроўні словаспалучэнняў: *сия книга велми потребна, все бо в ней о церковной науце и о нравах добрых пишетъ* (с. 45) і на ўзроўні прэдыкатыўных адзінак: *воды Иорданския растушиися... а се отверзошеса ему небеса* (с. 87).

Асаблівы рытарычны эффект стварае прыём сінтаксічнага паралелізму з уключэннем лексічных антонімаў, у выніку чаго пералічэнне набывае характар поўнай вычарпанасці, напрыклад: *Тым же и обычаемъ часто припоминаетъ о слове божиемъ, о свете, и о тме о животе и о смерти, о любви, и о ненависти* (с. 188), а аўтарскае паведамленне ўспрымаецца як у поўнай меры аргументаванае: *Прото несмыслеными зоветь галатянь, они же, познавши правду, не повинишеса ей, искусивъше лепшого, яшеса за горшее, бывши оу свободе, поддаяхуса в работу, суци во благословениши, впадаху во клятву* (с. 201–202).

Эмацыянальная выразнасць тэкста забяспечваецца таксама за кошт такога рытарычнага прыёму, як лексічныя паўторы (слоў або словаформ) у пачатку славеснага раду або асобнага фрагмента тэк-

ста. Гэта садзейнічае акцэнтаванню галоўных аспектаў аўтарскай думкі. Так, у сказанні да паслання «к римлянном светого Павла», якое прысвечана ўзнікшай на аснове адрозненняў у веравучэнні варожасці паміж рымлянамі і іудзеямі, аўтар прадмовы скарыстоўвае прыём лексічнай анафарычнасці, выносячы ў ініцыяльную пазіцыю некалькіх фрагментаў ключавое слова *обои*, якое выконвае галоўную для гэтага тэкстасэнсаваю функцыю яднання, устаранення разнагалосся, супярэчнасцей: *апостоль пишесть до нихъ, поведая яко обои тяжко согрешиха* (іудеи и еллины)... *тем же обоих ради пострада Христось. Обои от него благодать приаша. Обоиъмъ убо пророки святыми обещанъ бысть. И тако обоих навчая во смирение приводить* (с. 191).

Паказальна размяшчэнне ключавога слова: у першым з фрагментаў яно выступае ў складзе даданага сказа і найбольш аддалена ад пачатка фрагмента, у наступным – набліжаецца да пачатка, але ужываецца ў постпазіцыі да акалічнаснага дэтэрмінанта, у двух наступных фрагментах ужываецца ў пачатковай пазіцыі, у апошнім – ізноў пасля акалічнаснага дэтэрмінанта. Гэта стварае ўражанне паступовага нарастаннясэнсавага акцэнтавання і паступовага «адкату», што і забяспечвае рытмічнасць выказвання.

Такім чынам, стылістыка прадмоў Ф. Скарыны вызначаецца багаццем тэкстаўтвараючых і маўленчых прыёмаў, рэалізацыя якіх у сукупнасці забяспечвае развіццё жанра кніжнай прадмовы з уласцівымі для яго рысамі рацыянальна-лагічных і эмацыянальна-рытарычных структур. Гэта садзейнічае вырашэнню такіх абавязковых для аўтара кніжнай прадмовы задач, як устаноўка на рацыяналістычнае ўспрыманне інфармацыі і разам з тым на эмацыянальныя адносіны да сказанага. Бясспрэчна, шмат у чым выяўляецца пераемнасць у адносінах да традыцый старажытнаславянскай і старажытнарускай кніжна-пісьмовай культуры [5, с. 28], але разам з тым відавочна і літаратурнае майстэрства Ф. Скарыны. Прыкметай яго ідыёстылю выступае дасканалая рытарычнасць, якая абумоўлівае эмацыянальную выразнасць выказвання, адзначаную і іншымі даследчыкамі [6, с. 8]. Як характар лінгвістычнай кампазіцыі тэкста прадмовы ў строгай адпаведнасці са зместам твора, так і ўмелае спалучэнне традыцыйных і аўтарскіх прыёмаў стылістычнай сіметрыі вызначаюць заслугі Ф. Скарыны ў развіцці стылістыкі кніжнай прадмовы як асобнага літаратурнага жанра.

1. *Виноградов В. В.* О теории художественной речи. М., 1971.

2. *Конан Ул.* Свет Францішка Скарыны. Польша 1990, № 8. С. 182–193.
3. *Одинцов В. В.* Стилистика текста. М., 1980.
4. Тут і далей тэкст прадмоў Ф. Скарыны цытуецца па выданні: Францыск Скарына і яго час. Энцыклапедычны даведнік. Мінск, 1988.
5. *Яновіч А. І.* Старажытнарускія традыцыі царкоўнага красамоўства ў творчасці Ф. Скарыны // Веснік БДУ. Сер. 4. 1988. №3. С. 24–28.
6. *Mc. Millin A.* Francis Skoryna's biblical prefaces and their place in early Byelorussian Literature // The Journal of Byelorussian Studies. Vol. VI. 1988. № 1. С. 3–11.